

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

Občanská společnost jako přirozená prevence radikalizace mládeže

Bakalářská práce

Autor: Kamila Javůrková
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence, forma kombinovaná
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení:	Kamila Javůrková
Osobní číslo:	P121079
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název tématu:	Občanská společnost jako přirozená prevence radikalizace mládeže
Zadávací katedra:	Katedra sociální patologie a sociologie

Zásady pro vypracování:

Vymezení pojmu občanská společnost. Formy občanské společnosti a její vliv na společnost. Analýza současného stavu občanské společnosti s důrazem na situaci v ČR. Prvky nutné k rozvoji občanské společnosti v našem socio - kulturním prostředí. Možnosti vlivu občanské společnosti na projevy radikalizace se zaměřením na mládež, blíže pak na radikalizaci politickou. Občanská společnost jako prostředek k posílení politické gramotnosti mládeže. Politická gramotnost mládeže jako přirozená prevence politického radikalismu. Metody výzkumu: kvantitativní analýza statistických dat, kvalitativní analýza dokumentů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.**

Katedra sociální patologie a sociologie

Oponent bakalářské práce: **prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.**

Datum zadání bakalářské práce: **14.2.2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **14.2.2016**

L.S.

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

děkan

vedoucí katedry

dne

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. července 2015

Kamila Javůrková

Obsah

Anotace.....	6
Annotation.....	7
1 Úvod a struktura práce.....	8
2 Občanská společnost	12
2.1 Vymezení pojmu občanská společnost.....	13
2.2 Normativní a empirická perspektiva občanské společnosti.....	14
2.3 Funkce občanské společnosti	15
2.3.1 Ochranná funkce.....	15
2.3.2 Legitimizační funkce	15
2.3.3 Participační funkce	16
2.3.4 Integrační funkce	16
2.4 Občanská společnost v díle Jürgena Habermasse.....	16
2.5 Shrnutí konceptu občanské společnosti.....	20
3 Radikalismus a extremismus	21
3.1 Extremismus	22
3.2 Radikalismus.....	22
3.3 Radikalismus a extremismus jako druh rizikové chování	23
4 Občanská společnost jako přirozená prevence radikalismu mládeže	29
5 Komparace výsledků empirických šetření	33
5.1 Politický radikalismus a mládež – výzkum IKSP	33
5.2 Výzkumné otázky.....	34
5.2.1 Popis výzkumného vzorku	37
5.2.2 Metodika zpracování dat	38
5.3 Orientační výzkumné šetření	38
5.3.1 Cíle výzkumu	38
5.3.2 Popis výzkumného vzorku	39
5.3.3 Metodika zpracování dat	39
5.4 Výsledky a komparace výzkumných šetření	40
5.5 Interpretace výsledků dat.....	49
6 Závěr	51
7 Použitá literatura.....	53
8 Seznam příloh.....	56

Anotace

Práce se zabývá problematikou radikalismu a extremismu u mládeže. Rozpracovává koncept občanské společnosti a jejího možného působení proti tomuto rizikovému a delikventnímu chování mládeže. Práce se zaměřuje na rizikové chování mládeže a možnosti působení ochranných faktorů proti těmto nežádoucím tendencím a vlivům, které na mládež působí. Důraz je zde kladen na funkce občanské společnosti a její možné působení právě jako ochranného faktoru proti nespolečenským projevům a rizikovým tendencím v chování mládeže.

Výzkumná část je založena na komparaci výsledků dat výsledků výzkumného šetření Politický radikalismus a mládež a výsledky vlastního orientačního výzkumného šetření.

Klíčová slova: mládež, radikalismus, extremismus, občanská společnost, rizikové chování, prevence

Annotation

The work deals with the problem of radicalism and extremism among young people. It develops the concept of civil society and its possible action against risk of delinquent behavior of youth. The work focuses on youth risk behavior and the possible effects of protective factors against these undesirable tendencies influencing youth. Emphasis is on the function of civil society and its possible functionality as a protective factor against antisocial behaviors and risk tendencies in youth behavior.

The empirical part is based on analysis and comparison of data and work with data from representative survey Political radicalism and youth and the results of my own orientation research.

Keywords: youth, radicalism, extremism, civil society, risky behavior, prevention

1 Úvod a struktura práce

Téma a výzkum mládeže mají bohatou historii. Mládež byla většinou vnímána jako předmět bádání při výchovném případně ve vzdělávacím procesu, nebo při volnočasových aktivitách (Smolík 2010). Hledisko sociálních deviací u mládeže u nás bylo ve vědeckých kruzích dlouho opomíjeno¹, začalo se objevovat až kolem 90. let 20. století a dostatečné pozornosti se mu dostalo až období transformace, kde se rozvíjelo spolu s řadou institucí a organizací, které se tomuto problému věnovaly komplexně. V této chvíli se ve vědeckém diskurzu objevilo i téma subkultur, které je s delikvencí mládeže velice úzce propojeno. Subkultury s politickým charakterem byly v tomto případě často spojovány s radikalismem (Thorton 1997), přičemž politický radikalismus je jako takový nositelem společenských změn, které zahrnují i změnu sociálního řádu (Charvát 2007).

Mládež, zvláště její subkultury, jsou vhodnou skupinou pro utváření politických přesvědčení a postojů (Smolík 2010). Pokud se hovoří o vztahu mládeže a radikalismu, literatura často používá optiku extremistických subkultur. Vidí tedy spíše mládež jako jednotlivé sociální skupiny, nikoli jako jednotlivce (Martin 2004). Na tomto základě vznikala v našem prostředí většina publikací věnující se tématu politickému radikalismu mládeže. Začali se objevovat až počátkem 90. let ve spojení s celkovou společenskou změnou a uvolněním a celkově tématem sociálních deviací (Bastl, Mareš, Smolík, Vejvodová 2011). Výzkumy již dlouhodobě zaznamenávají postupný pokles jak sympatií k extrémnímu politickému radikalismu mládeže, tak hlavně její účasti v takových skupinách (Bastl, Mareš, Smolík, Vejvodová 2011, Smolík 2010).

Jiný pohled zaujímá na problematiku Institut kriminologie a sociální prevence (IKSP). V polovině 90. let se stejně jako ostatní výzkumníci věnoval pouze extremistickým subkulturám mládeže, nicméně na tomto základu vznikla publikace Extremismus mládeže v ČR, která poprvé u nás mapovala celkový postoj mladých k extremistickým a radikálním skupinám, aniž by dotazovaní byli jejich členy (Holas 2013). Vedle IKSP se začíná politickým postojům a prevenci politickému radikalismu věnovat i MŠMT, to však nahlíží na problém spíše z pozice obecné politologické informovanosti – hlavní výzkumy na toto téma reprezentují mezinárodní výzkum CIVED 2010 – Výzkum občanských postojů mládeže, a ICCS 1999 a ICCS 2009 - zjišťování vědomostí a kompetencí žáků. Výsledky potvrdily

¹ Pomineme-li první období formování sociologie, nazývané ještě jako protosociologické. V této době, tedy na přelomu 19. a 20. stol. se sociálními deviacemi zabýval např. T. G. Masaryk v rámci svých přednášek na Univerzitě Karlově. Vedle něj to byl také Břetislav Foustka. Později Alice Masaryková a Inocenc Arnošt Bláha.

především vysokou, avšak klesající, obecnou informovanost v politologické sféře, politickému extremismu se věnovaly jen okrajově.

Od prvních výzkumů radikálních postojů a projevů mládeže uplynulo 20 let a za tuto dobu se společenská realita výrazně proměnila. Publikace a výzkumy na toto téma však ve většině novou generaci s novými trendy nereflektují. Příslušnost k společenským subkulturám je dnes marginální záležitostí (Holas 2013). Fungují nová uskupení, která hledají sympatizanty v řadách „facebookový teenagerů“ – vyhraněné extremistické skupiny zaoblily své hrany a snaží se získat sympatizanty v co nejširších řadách a mít co nejvíce členů. Radikalistické projevy v posledních letech změnil svůj charakter – primárně nejsou zaměřeny na velké změny, ale zato jsou mnohem rozšířenější.

Mladí lidé se v poslední době vyznačují neoliberální mentalitou a individualismem, klíčovou roli hraje autonomie a vlastní volba (Boltanski, Chiampello 2007). Mládež je skeptická vůči jakýmkoli autoritám a nejvyšší autoritou je sobě jedinec sám. Politicky mladé lidi přitahují různá hnutí, nesnaží se však změnit společnost, ale hledají podobně smýšlející lidi (Schulz 1992). Radikalismus se tak stává součástí jejich každodennosti.

Výzkumy se tak musí přeorientovat na nové hodnoty a postoje mládeže. Radikalismus se u této skupiny již neprojevuje viditelně a nesnaží se programově nějak změnit či nabourat společenský řád. Mládež je složena z jednotlivců, kteří dosahují svých cílů samostatně často za cenu vysoké konformity, punitivity (Zeman 2010) a velice nízké tolerance a snášenlivosti (Holas, Večerka 2013). Radikální projevy jsou na první pohled relativně slabé, ale nejsou vázány na sociální skupinu a stávají se běžnou součástí mentality mladých lidí. Problematika politického radikalismu se se změnou povahy mládeže sama kvalitativně proměnila a stává se tak velkou neznámou, která vyžaduje v budoucím zkoumání i nový metodologický přístup.

Rozmělněné struktury radikalismu a oslabení jeho projevů můžeme vnímat částečně jako úspěch. Současná povaha radikalismu a extremismu není pro většinovou společnost nijak ohrožující. Je ale otázkou, zdali je tento stav udržitelný a není-li možné, že nenávistné projevy budou do budoucna eskalovat či budou znovu měnit svou podobu. Není tedy možné na tyto tendence působit tak, aby byla jejich relativně nízká míra projevů zachována či dokonce dále snižována? Další z otázek je, zdali je vůbec možné, aby nějaká institucionální formace tyto projevy nějak oslabil či je určitou mírou regulovala. Je možné, že třeba občanská společnost může fungovat jako přirozená forma prevence tohoto chování, její přítomnost je například

podle K. R. Poppera (1994) nepřítelem jakéhokoli totalitního myšlení a protidemokratických tendencí. Na základě toho je možné uvažovat, že by její přítomnost působila jako protektivní faktor i v oblasti radikalistických a extremistických tendencí.

Již Václav Havel upozorňoval na skutečnost, že rozvinutá občanská společnost a stabilní demokracie jsou neoddělitelnými prvky. Posilování občanské společnosti je základním a ústředním prvkem demokratického procesu, spolu s tím je také důležitá otázka, jak k tomuto posilování dochází a jakým způsobem jej reflektujeme. Definice občanské společnosti není jednotná, většina autorů se však shoduje na tom, že každá občanská společnost má své institucionální jádro, které je mimo politickou a ekonomickou sféru státu a rozvíjí se činností dobrovolnických sdružení (Flyvbjerg (1999) také dodává, že utváření těchto sdružení je také základem pluralitní demokracie). Tyto společenské instituce, které vytváří občanskou společnost, mají charakter horizontálního uspořádání – všechny participující složky si jsou rovny, na rozdíl od vertikálního uspořádání společnosti, kde funguje princip nadřazenosti a podřazenosti. Struktura občanské společnosti je tedy ve stručnosti taková, že ji tvoří vše, co není stát. Nepůsobí však proti němu, naopak posiluje občanství a v ideálním případě by měla pozitivně působit na celospolečenský konsenzus a měla by tlumící faktor nežádoucích společenských jevů.

Cílem práce je představit koncept občanské společnosti jako možného nástroje působícího proti růstu nežádoucích tendencí ve společnosti. Dále si práce klade za cíl popsat problematiku radikalistických projevů mládeže. Jako možný přístup k eliminaci těchto postojů a projevů představuje koncept občanské společnosti, která v našem prostředí stále nemá své pevné místo. Občanská společnost je stále častěji diskutovanou proměnnou, zvláště v oblasti veřejného sektoru. Práce se tak snaží popsat současnou problematiku radikalismu v České republice a možnosti jeho eliminace prostřednictvím působení občanské veřejnosti.

V první kapitole teoretické části je rozebrána občanská společnost – její teoretické vymezení, empirická a normativní perspektiva a funkce občanské společnosti. Dále je zde rozebrána občanská společnost a její podoba v díle Jürgena Habermasse. Další kapitola se věnuje extremismu a radikalismu, jejich vymezení a tomu, jak se projevují v demokratických společnostech. Tato kapitola se také věnuje konceptu rizika – tedy jak je, konkrétně mládež, ohrožována společenskými vlivy současného světa a je zde problematizována otázka zda je možné se v dnešní společnosti rizikům vyhnout. K těmto rizikům patří i existence radikalistických a extremistických projevů ve společnosti. Poslední kapitola teoretické části nastiňuje možné působení občanské společnosti proti radikalistickým tendencím, které se

vyskytují u mládeže. Projevy radikalismus a extremismus jsou sice pro věkovou skupinu mládeže vcelku „běžnými“ pojmy, nicméně v dnešní době, kdy tyto nežádoucí projevy rostou a eskalují téměř v globálním měřítku, se dostáváme od „běžného“ k možnému riziku toho, že budou u mládeže tyto projevy do budoucna spíše posilovány naproti tomu, aby jejich výskyt přirozeně klesal. Následující kapitola práce se skládá z komparace vybraných výsledků šetření Institutu kriminologie a sociální prevence „Politický radikalismus a mládež“ z roku 2013 s výsledky orientačního výzkumného šetření realizovaného pro účely této práce na menším vzorku dotazovaných s použitím stejného dotazníku, který použil výzkum IKSP.

2 Občanská společnost

Zřejmě každý z nás se někdy dostal do situace, kdy měl pocit, že se zájmy jednotlivce rozcházejí se zájmy či požadavky státu. Tato situace nastává i v tradičních demokratických společnostech, a samozřejmě i ve státech totalitních, ale o těch zde hovořit nebudeme. I občan, jenž cítí sám v sobě silnou povinnost respektovat a dodržovat zákony daného státu, někdy zapochyboval o tom, zdali jsou některé zákony „rozumné“ a odpovídají zájmu celé společnosti nebo některých skupin obyvatelstva. V médiích můžeme každodenně pozorovat debaty o tom, že stát chrání určité oblasti zájmů, které se mohou rozcházet s celospolečenským zájmem či podporují neoprávněné zájmy relativně malé skupiny obyvatelstva. Na druhou stranu však jako jednotlivci využíváme řadu služeb, které nám jsou poskytovány ze strany státu na oplátku za dodržování jistých pravidel a za to, že zákony dané země respektujeme.

Stát je velmi často skloňovaným pojmem a je to běžně používaný termín, jeho přesné vymezení však není zcela jasné. Dosud nejvýstižnější definici zřejmě zkonstruoval německý sociolog Max Weber. Podle Webera je stát organizovanou sociální skupinou disponující monopolem na legitimní násilí, tuto moc pak vykonává na jasně vytyčeném územním celku. Nejvýstižnějším příkladem prostředků, které vykonávají ono legitimní násilí je policie a armáda (podle Keller, 2010). Legitimita jejich působení je dána tím, že násilí nebo jeho hrozba vychází z pravidel stanovených zákonem. Monopol v tomto případě znamená to, že těmito donucovacími prostředky disponuje pouze státní moc, ta je však sama podřízena řadě zákonům, jde tedy o provázaný vztah (podle Skovajsa, 2010). Stát, jako instituce, která je nepostradatelná, nám – občanům zajišťuje a poskytuje řadu nepostradatelných služeb, jako je školství, již zmíněnou bezpečnost, zdravotnictví nebo třeba infrastrukturu. Tyto statky, jsou poskytovány v rámci státní moci, kterou si stát vytyčuje a staví zde společenské mantinely, ve kterých se každodenně pohybujeme, tyto mantinely – meze, jsou stanovovány po vzájemné dohodě mezi státem a občany (někdy také po diskuzi samotných občanů navzájem). Překročení oněch mezí z obou stran je sankcionováno a je nežádoucí. Přesto, že by se mohlo zdát, že je tato vzájemná dohoda mezi státní mocí a občany přínosná a užitečná pro obě strany, není někdy jednoduché pravidla dodržet a nastávají i situace, kdy s nimi jedna ze stran nesouhlasí. V těchto chvílích je možné do tohoto sporu zapojit třetího prostředníka – tedy instituci, která není součástí státu a nejde o jednotlivé občany – tedy občanskou společnost. V demokratických systémech vychází celková politická moc z lidu a je mu také plně

odpovědná. Jak upozornil filosof J. Habermas (2000), oblasti politiky se nevyčerpají pouze existencí veřejné moci, její strukturou a úkony, ale zahrnují také demokratickou kontrolu této veřejné moci občany, jež se neomezuje jen na volby. „Silná a aktivní občanská veřejnost je nezbytná pro rozvoj a fungování demokracie.“ (Skovajsa 2010, str. 77)

2.1 Vymezení pojmu občanská společnost

Sociologický slovník definuje občanskou společnost (civil society) takto: „Pojem z oblasti politického myšlení snaží se odlišit sféru státu a politiky od sféry přirozeného sdružování lidí.“ (Jandourek 2001, str. 236) Občanskou společnost lze tedy vymezit velice široce – podle této definice ji vlastně tvoří vše mimo státní a politické agendy. I přes svou apolitičnost se ale stala jedním z hlavních aktérů dnešní západní politické teorie a praxe. V České republice je pojem občanské společnosti stále relativně nový a i přes to, že právě funkční občanská společnost značí i fungující demokratické uspořádání. V české společnosti se tedy více hovoří o tom, zdali tu vůbec nějaká občanská společnost existuje. Tyto problémy jsou nejspíš dány problematickým dějinným vývojem oné sféry a její existence, předpoklady jejího rozvoje jsou tak podmíněny tímto historickým dědictvím² (k tomuto tématu více Müller 2003, Skovajaska a kol. 2010).

Občanská společnost je v posledních dvou desetiletích často skloňovaným pojmem a zažívá rozkvět nejen v odborné sféře akademiků, ale objevuje se v tématech politických či na poli široké veřejnosti. Jak upozorňuje K. Müller (2008), díky tomuto rozmachu a své komplexnosti a složitosti se tak občanská společnost i díky tomuto zájmu, a prostřednictvím vágního nadužívání pojmu, dostala do stavu vlastní vyprázdňování a k jisté formě devalvace. Navíc je tento termín zatížen i jazykovou a kulturní podmíněností, což znamená, že je v našem kulturním prostředí problematické o něm hovořit už jen ze zásady.

Termín občanská společnost je jedním z nejstarších a nejfrekventovanějších pojmů politické sociologie a filosofie, původ výrazu sahá až do antické filosofie k jménům jako je Platón či Aristoteles. Pojem občanské společnosti je spojen od svého počátku s různými formami

² Ve vývoji české občanské společnosti tradičně rozlišujeme tři etapy, které ovlivnily historickou kolektivní paměť národa. Tyto etapy ovlivnily i předpoklady pro rozvoj a fungování občanské společnosti. Mezníky jsou roky 1918, 1938 a 1989. První etapa rozkvětu občanské společnosti probíhala zhruba od poloviny 19. století do roku 1918 s dozvuky až do roku 1938. Až do roku 1989 občanská veřejnost pak prakticky neexistovala a její třetí fáze je etapou dnešní s počátkem v roce 1989.

společenského uspořádání, její definice však stále není jednotná a žádná z jejích klasifikací se nedokázala s konečnou platností plnohodnotně etablovat.³ Občanská společnost je nevyhnutelně spojena s demokracií a existencí státu či států (pokud např. hovoříme o evropské občanské společnosti). Stejně jako pojem demokracie, má občanská společnost perspektivu normativní i empirickou⁴

2.2 Normativní a empirická perspektiva občanské společnosti

Shrnutí různých definičních přístupů do duality normativní a empirické perspektivy navrhuje Charles Taylor, tento koncept v sobě integruje lockovské a montesquieánské tradice a vystihuje také současné pohledy na občanskou společnost. Toto dělení vychází z Taylorovy premisy (1995, str. 207), že „v minimálním smyslu občanská společnost existuje tam, kde nalezneme svobodné asociace, jež nejsou pod patronací státu. V silnějším smyslu existuje občanská společnost tam, kde se společnost může jako celek strukturovat a koordinovat své jednání skrze takové asociace, které jsou nezávislé na státní moci. V doplňkovém smyslu k druhému pojetí pak lze o občanské společnosti hovořit tam, kde souhra těchto asociací významně ovlivňuje chod státní moci.“

Oblast empirického pohledu v sobě zahrnuje sociální a institucionální strukturu a především se zabývá jejími charakteristikami, funkcemi a institucionálními rámci, které se k ní vážou, koncept empirického pojetí pracuje s tím, že je občanská společnost ve své realitě pevně propojena s existencí liberálně demokratické společnosti, která posiluje svobodu a její principy. Normativní stránka věci na druhou stranu determinuje to, že pojem k sobě poutá určitá očekávání a hodnoty, tedy přesvědčení a systém norem. Obě tyto roviny pojmu se prolínají, jsou od sebe neoddělitelné a dohromady vytváří systém různých přístupů.

Normativní pojetí se snaží odhalit jaký je základ jednotlivých empirických studií a snaží se je propojit a najít společné integrující prvky pro vymezení občanské společnosti. Tento

³ V českém prostředí ucelnější teorie občanské společnosti a její zpracování chybí. S pojmy občanská společnost se můžeme setkat v řadě děl Karla Müllera, který se věnuje této otázce v rámci politické sociologie a zabývá se občanskou společností v rámci perspektivy evropské identity. Dále je to pak Lenka Strnadová a František Šamalík. Je zde však mnoho autorů, kteří se dlouhodobě věnují normativnímu analytickému zpracování a pojetí české občanské společnosti. K těmto autorům by patřil např. Ivo Možný, Jan Keller a zmiňovaný Karel Müller.

⁴ Toto normativně-empirické vymezení občanské společnosti sahá k pracím Johna Locka a Charlese Montesquiea, kteří jsou zakladateli moderního pojetí a přístupu k občanské společnosti (blíže k tomuto tématu např. Müller, 2014 nebo Müller 2008, str. 82 – 85)

vyvozený závěr by měl být nezávislý na formách politického uspořádání a neměl by být ovlivněn žádnou politickou mocí. Dalo by se říci, že normativní perspektiva dosahuje ve vědeckém diskurzu větší míry schody – existuje tady ustálený pohled na to, že občanská společnost je spíše nutností k zajištění bezproblémového fungování společností a ve svém principu nemůže fungovat jako lék na společenské nedostatky. Normativní pojetí také vytyčuje základní funkce, které by občanská společnost měla mít. Tyto funkce jsou ochranná, legitimizační, participační a integrační.

2.3 Funkce občanské společnosti⁵

2.3.1 Ochranná funkce

Kaene (2003) hovoří o této funkci jako o té hlavní. Podle něj je v ní zabudována nosná hodnota občanské společnosti vycházející z toho, že je apolitická a nezávislá na státní moci, navíc se schopností si tento status dlouhodobě držet. Občanská společnost tak vytváří ochranný val proti možné rozpínavosti státní moci. Evropská historie vypovídá o tom, že každá moc má v sobě zakořeněno to, že se v rámci své efektivity a akceschopnosti snaží centralizovat. Čímž samozřejmě roste riziko jejího zneužití. „Málokdo ze současných politiků i sociálních vědců pochybuje o tom, že si demokracie vystačí s pouhou soutěží politických stran, jež je občanům částečně zprostředkována a do níž občané jednou za čas vstoupí prostřednictvím voleb. Soutěž politických stran je sice výborný a neopomenutelný vynález liberálních demokracií, není to však z mnoho důvodů vynález dostatečný. Například samotná reprezentativnost stran vycházejících vítězně z voleb je problematická a nedostatečná.“ (Müller 2014, str. 220 – 221) Tato funkce v sobě také zahrnuje postavení občanů – i oni chtějí ovlivňovat veřejné záležitosti v průběhu volebních období a nečekají na další volby. Navíc v moci občanů je také to, že mohou politické strany a frakce omezit, pokud vytvářejí kartelové frakce nebo si ideologizují nepolitické otázky či dokonce byrokracii, soudnictví nebo média (podle Green, 1997).

2.3.2 Legitimizační funkce

Tato funkce vychází z toho, že občanská společnost je schopna prostřednictvím vlastní nezávislosti a autonomnosti konstruovat společenské zdroje politické moci. Má také vliv na legitimizování státní moci a dané vlády. „Moc státu (respektive vlády) je legitimní pouze

⁵ Podle Müller 2014, str. 220 – 226, Müller 2008, str. 91 – 95

tehdy, pokud má důvěru občanů.“ (Müller 2014, str. 221) Mimopolitický status občanské společnosti zajišťuje to, že nezávisle na politické moci vytváří veřejné mínění, kterému se musí politická moc podřít – vláda tedy bez důvěry a s nesouhlasem veřejného mínění nemůže efektivně vládnout. Aby však občanská společnost mohla veřejné mínění utvářet, musí mít bohatou strukturu, která odráží společenské zájmy a snahu o kontrolu či zájem na demokratickém uspořádání ve státě. „Občanská společnost legitimizuje vládu tím, že 1) souhlasí (ex post) s jejími kroky, 2) vláda vychází vstříc nejzřetelnějším požadavkům zájmových skupin.“ (Müller 2014, str. 221)

2.3.3 Participační funkce

Občanská společnost prostřednictvím této funkce zajišťuje zapojení občanů do záležitostí veřejné správy. „Pokud chce někdo zabránit zbudování dětského hřiště či parkoviště, ještě to neznámá, že musí vstupovat do politiky ... nebo vyčkat do dalších voleb.“ (Müller 2008, str. 94) Spíše než politickou centralizaci zajišťuje tato funkce rozvrstvení politické moci, což následně usnadňuje přístup veřejnosti k samotnému politickému rozhodování. Decentralizovaný systém může vést k efektivnějšímu přerozdělování zdrojů. Je také možné, že se v politické diskuzi objeví témata – problémy, které by měly politické strany problém odhalit a začít je projednávat a snažit se je řešit.

2.3.4 Integrovační funkce

„Občanské společnosti jsou spojovány s očekáváním, že zde dochází k vytváření vztahů přináležitosti a loajality, tedy sociální a systémové integraci.“ (Cohen 1999, str. 55) Tuto vlastnost občanské společnosti Taylor (1994, str. 38) velice jednoduše pojmenovává „pocitem lidí, že se jim naslouchá“. Občané vycházejí z předchozích zkušeností – aby bylo možné prosadit svůj hlas, a je nutné se spojit s někým dalším. Díky tomu vzniká pocit přináležitosti k druhým. Otevírá se zde také prostor pro reprodukci hodnot, norem a symbolů mezi celou společností, a tak ovlivňuje i její vztah k politickému systému.

2.4 Občanská společnost v díle Jürgena Habermasse

Obecně můžeme konstatovat, že veškeré postoje k občanské společnosti vytvářejí velice složitou a rozsáhlou směsici názorů na postavení jedince, jako autonomní jednotku, a jeho závislost na okolí. Toto okolí v sobě zahrnuje ostatní lidi kolem, společnost jako celek a samozřejmě politickou garnituru i celý politický systém. Takto ucelenou analýzu občanské

společnosti najdeme v díle Jürgena Habermasse⁶, který rozebírá občanskou společnost převážně z pohledu empirického, ale zapojuje do něj i perspektivu silně normativní.

Na začátek je nutné vymezit několik základních pojmů, se kterými Habermass ve své teorii pracuje – jde o koncept komunikativního jednání, teorii diskurzu, racionalitu a pojetí systému. (Tato východiska budou představena jen velmi stručně, protože nejsou základem této práce.)

Pojetí jazyka je jeden z nejdůležitějších konceptů v Habermassově díle. Jazyk podle něj vytváří všechny společenské normy, z nichž některé následně přechází do právního řádu – úroveň jazyka tak určuje, do jaké míry je možné vůbec na jedinci společenské normy vyžadovat. Habermass uvádí, že je možné očekávat pouze dodržování těch norem, jenž jsou morálně zdůvodněné. Tuto teorii jazyka nazývá teorií komunikativního jednání – toto jednání je také podle něj základem naší demokracie. Demokratický základ vzniká tak, že jsou lidé nuceni o závazných a důležitých normách hovořit a rozhodovat o nich, aniž by došlo k nadřazování samotných jednotlivců. Tyto dohody pak umožňují vznik legitimním celospolečensky platným normám – tento rozhodovací proces není však možný bez institutu neomezené svobody každého jedince a bez vzájemné solidarity. Komunikace je tedy jakýmsi záměrem, jak dosáhnout shody a porozumění a tak se jedná o jistou formu sdílení sociálního jednání (podle Habermass, 1984)⁷. „Dosahování rozumění zde platí za proces, který umožňuje dosažení shody mezi mluvícími a jednajícími subjekty.“ (Habermass 1984, str. 287)

Tento proces komunikace staví Habermass do kontrastu s „instrumentálním jednáním“ – toto jednání je zaměřeno na dosažení osobních cílů a převzetí osobní kontroly. Jazyková komunikace přijatelná pro členy společnosti se odehrává na poli určitého diskurzu – aby mohl jedinec prosadit své vlastní zájmy, musí se pohybovat v jeho rozmezí a přizpůsobit se všem jeho požadavkům, které zahrnují morální zásady společenského i politického jednání.

⁶ Tématem a analýzou občanské společnosti se Habermass zabývá v díle Strukturální přeměna veřejnosti z roku 1962, která se pak stala i základem pro jeho pozdější publikace. Na toto dílo navazuje koncepce pojetí racionality v knize Toward a Rational Society (1970), která vrcholí v dvojdílné publikaci The Theory of Communicative Action (1984) – zde je komplexně popsána teorie komunikativního jednání a systém instrumentálního a životního světa.

⁷ Habermass samozřejmě neopomíná jasný fakt, že většinou komunikujeme proto, aby nám někdo rozuměl. Základem komunikace je tedy naše potřeba sdělovat druhým informace. Kdykoli však vstupujeme na pole komunikace, řečové akty v sobě zahrnují tři univerzální roviny (požadavky na komunikaci) – pravdu, upřímnost a legitimitu. Pokud jsou dodržena tyto základní pravidla, je teprve možné, aby si komunikující aktéři předávali sdělení, hodnoty a normy. Tato komunikace tak nastavuje diskurz, který vytváří demokratické prostředí (podle Hájek 2010).

Diskurz je tak formou komunikace umožňující dosažení rozhodnutí přijatelných pro celou společnost. Diskurz tak udržuje pluralitu ve společnosti a současně s tím je jí i vytvářen – mezi pluralitou a diskurzem tak existuje antagonistické napětí, které je možné udržet pouze v rámci občanské společnosti. To znamená, že aby mohl někdo prosadit svůj požadavek, musí jej prezentovat jako argument a je vystaven i argumentům ostatních. Pokud funguje ve společnosti tento princip uznávání rozdílů, fungují zde také zásady diferenciacie a reciprocity (podle Strnadová 2008). Proces diskurzivního porozumění je tak cyklickým procesem, který umožňuje sdílet a vyměňovat si určitá stanoviska a představuje účinnou protisílu k rozhodování sociálních subsystémů, jenž je prosazována jejich instrumentální racionalitou (podle Habermass 1984).

Habermassova teorie racionality navazuje na její pojetí u Webera, to však do jisté míry kritizuje a vychází z odpovědi na otázku, jaké jednání považujeme za racionální. „Pro Habermasse znamená stát se racionálnější, zároveň stát se i modernějším, což na první pohled vypadá dost optimisticky. Habermass však činí zásadní rozdíl mezi dvěma způsoby, jak být racionální, rozlišuje totiž účelné racionální jednání a námi už zmíněné komunikativní jednání. První jednání, vnitřně ještě diferencováno na instrumentální jednání vůči objektům a strategické jednání vůči subjektům, je orientováno na úspěch, druhé je oproti tomu orientované na dorozumění. Na jedné straně tak stojí životní svět jakožto doména intuitivních poznání a návodů k jednání, která má svůj základ v běžném jazyce, a která se uskutečňuje a proměňuje v komunikaci mezi jednotlivci. Na druhé straně stojí systém jako rámec pro sociální jednání, který vnucuje jedincům cíle v souladu s hlavním účelem systému, jímž je jeho uchování.“ (Hájek 2010, str. 12)

V rámci systému a životního světa tak nacházíme dva odlišné typy racionality, systém má racionalitu instrumentální (zaměřuje se na dosahování vlastních cílů a využívá k tomu objekty moci (příroda, lidé), životní svět má racionalitu komunikativní – ta směřuje ke snaze dorozumění a je otevřená diskuzi.

Fungování společnosti však není možné jen na základě dialogu, je tedy nutné stanovit určitá pravidla, systémy, které budou určité části společnosti řídit. V rámci těchto systémů, ale probíhá neustálá komunikace. Nebezpečím ve fungování systémů je hrozba v jejich rostoucí složitosti a hrozí nám, že pod jejich vlivem bude společnost žít pouze pod vlivem jejich

vzorců a ve snaze jim porozumět⁸. Tato nežádoucí stránka systémů by měla být regulována právě dostatečnou diskuzí a komunikací.

Habermassovo pojetí občanské společnosti se opírá o výše popsané koncepce a o politickou teorii, která vychází z osvícenského nadšení potenciálem lidského rozumu. Habermass vidí jako základ občanské společnosti veřejnost neboli veřejnou sféru.⁹ Veřejná sféra stojí v protikladu k sféře soukromé, což by do jejího vymezení zahrnovalo stát i trh. Habermass přistupuje k veřejné sféře minimalistickou optikou¹⁰, ztotožňuje tak tento výraz s občanskou společností a vylučuje něj politickou garnituru, stát i trh, definuje občanskou společnost, pod vlivem její složitosti, na obecné rovině jako „problém ve vztazích soukromé a veřejné sféry“. Toto pojetí tak zdůrazňuje i roli veřejného mínění. Občanská společnost je závislá na zdrojích od sféry politického rozhodování, širšího kulturního kontextu a ekonomických institucí, představuje tak sama cíl solidárního jednání, prostřednictvím čehož vytváří kolektivní identitu mezi jinak oddělenými světy (podle Müller, 2008). V Habermassově pojetí je tak občanská společnost institucí, která je nestranná a je nositelem univerzálních hodnot – na jedné straně tvoří veřejnou diskuzi a na druhém pólu ji řídí velice striktní systémová pravidla (podle Habermass 2000b). Stěžejním prvkem Habermassova pojetí, je tak veřejnost, která za pomoci veřejné diskuze v rámci daného společenského diskurzu kontroluje a legitimizuje státní moc.¹¹ Hlavním motivem je v rámci moci a možností fungování občanské veřejnosti koncept komunikativního jednání – to zajišťuje možnost existence společenského prostředí, které respektuje normy, pravidla, spravedlnost a svobodu tím, že je vytvářena na poli legitimního diskurzivního porozumění živého světa, která není tvořen instrumentální racionalitou. Živý svět probouzí ve veřejnosti prvek individualizace a integruje její jedince prostřednictvím komunikace – jedinci totiž vyjadřují své názory a snaží se prosadit své zájmy v rámci svobodné diskuze, která uznává ostatní účastníky. Výsledky tohoto jednání tak dodržují a respektují společenská pravidla, která jsou pod jeho vlivem v konsenzuálním souladu s celou společností.

⁸ Tento problém Habermass vysvětluje na příkladu médií, více Habermass 1989, str. 184

⁹ Blíže k tématu Strnadová (2008) str. 293

¹⁰ Minimalistickému pojetí se blíže věnuje Müller (2008) str. 82 – 91

¹¹ Habermass ve svém díle současný stav veřejnosti podrobuje kritice. Podle něj se veřejná sféra nechává do značné míry ovládat partikulárními zájmy řady mocenských organizací a své jednání podřizuje publicistickým zájmům. Občané jsou tak do určité míry pouze nástrojem těchto složek pro dosažení vlastního zájmu. Veřejnost, která má tedy moc kontrolovat, se jí vlastně podřizuje a nechává volnou možnost nekontrolovaného růstu systému, který je ovládá a nutí ji se mu přizpůsobovat (podle Hájek 2010, str. 35)

2.5 Shrnutí konceptu občanské společnosti

Pokud integrujeme obecné definice občanské společnosti a teorii J. Habermasse, dostane se nám vcelku ucelený obraz o tom, co vlastně občanská společnost je a jaké je její postavení a role ve společnosti.

Občanská společnost je jakýmsi základem liberálně demokratických společností. Posiluje v ní koncept a principy svobody. Občanská společnost otevírá možnost veřejné diskuze uvnitř společenského diskurzu, který tak může spoluutvářet a ovlivňovat. Pojem občanské společnosti k sobě váže řadu očekávání a v ideálním případě by měla dokázat prostřednictvím komunikativního jednání mezi občany v rámci daného systému reprodukovat společenské hodnoty, přesvědčení a normy. Svým fungováním by měla zamezit rozpínavosti státní moci a měla by ve veřejné diskuzi kontrolovat i moc jiných nestátních složek, jako jsou média. Tato kontrola by měla být základem pro legitimizaci pozice těchto mocí uvnitř společnosti. Systém kontroly by měl také zajišťovat do určité míry decentralizaci systémů, které mají tendenci se vnitřně komplikovat a vytvářet na sobě společenskou závislost. Občanská společnost je tak jakýmsi nástrojem všeobecné diskuze, kontroly, a pokud funguje podle svých pravidel, může se stát i složkou, která reprodukuje společenské normy, hodnoty a udržuje celospolečenský konsenzus.

3 Radikalismus a extremismus

„Po zhroucení „reálného socialismus“ v roce 1989 se Československo otevřelo demokracii. Souběžně s ní však do naší země vstoupily i jevy, které západní Evropa znala velmi dobře, nicméně v našich podmínkách byly nové. Jedním z nich byl i nárůst protestních hnutí a s tím spojený politický radikalismus a extremismus.“ (Charvát 2007, str. 7) Tyto relativně nové projevy chování se postupně začlenily do mediálního světa, politické debaty a začala se jimi zabývat i odborná veřejnost. Cílem bylo extremistické chování odhalit, pojmenovat, a spíše než jej odsoudit, reflektovat. Radikalismus a extremismus je tak spojen s různorodostí názorů a postojů v každé společnosti, Chmelík (2001) vystihuje tuto skutečnost takto: „Určitá část společnosti se však přiklání k extrémně idealistickým a radikálním postojům na rozdíl od „běžného občana“ a tyto své extrémní postoje se snaží, více či méně razantněji, prosazovat.“

Extremismus a radikalismus patří k nežádoucím a negativním společenským jevům. Nebezpečnost těchto projevů je však určována společenským charakterem, míra jejich škodlivosti je tedy sociálním konstruktem¹² - sama společnost si určuje, kde se nachází dělicí čára mezi jednáním „normálním“ a tím, která je už „radikální“. Radikalistické a extremistické tendence a projevy, mohou nabývat podoby rizikových faktorů nebo se můžou stát objektem, který determinuje páchanou trestnou činnost mládeže. Tradičně se tyto nežádoucí tendence projevovaly u subkultur mládeže, které na ideologiích extremismu a radikalismu stavěly programy svého fungování. Dnes výskyt těchto negativních společenských jevů klesá, jsou však stále v mentalitě mladých a dospívajících zakotveny (blíže se tímto tématem budeme zabývat v kapitole rozboru dat empirických šetření).

Pojmy extremismus a radikalismus bývají mezi sebou často zaměňovány, případně používány v zjednodušeně jako pojmy téměř totožné. Etymologická východiska pojmu¹³ se však výrazně liší, nejde tedy mezi termíny klást zjednodušující rovnítko, ani je však nelze uvažovat jeden bez druhého. Jak uvádí Charvát (2007): původní významy slov se téměř setřely, což posilují massmédiá, která pojmy neustále zaměňují a nerozlišují je, veřejnost tedy vnímá extremismus a radikalismus téměř shodně.

¹² K sociálnímu konstruktivismu blíže Berger a Luckmann (1999)

¹³ Radikalismus z latinského radix (kořen) – radikalismus je tedy takové jednání či řešení, které „jde ke kořenu“; slovo „extrém“ pochází z latiny a jeho význam je „nejvzdálenější“ nebo „nejkrajnější“ (Charvát 2007).

Radikalismus tak vychází z podstaty věci – na rozdíl od extremismu nevychází „pouze“ z přesvědčení, že je nutné něco změnit od základu a jeho stavební kámen nestojí na dualitě – „my“ a „oni“. Radikalismus by tak ze své podstaty měl „bojovat“ proti konkrétním společenským jevům.

3.1 Extremismus

Úskalím pojmu extremismus je, že pro něj neexistuje žádná univerzálně platná definice, což v praxi vede k tomu, že je tento pojem chápán a užíván v různých významech, navíc neexistuje jeho žádná univerzálně platná definice. (Charvát 2007) Pro naši práci je důležité zdůraznit, že v extremismu není ideologie pevně daná: „Extremismus lze členit například na politický, náboženský, národnostní, nebo ekologický. Ve své podstatě je extremismus „antitezí demokratického právního státu.“ (Charvát 2007) Důvody jeho projevu pak bývají připisovány obecně nespokojenostem uvnitř státu: „Extremismus je přímo závislý na uspořádání a stavu společnosti, v níž se projevuje, tudíž ocitne-li se taková společnost ve stadiu, v němž značně narůstají vnitřní rozpory, je naprostá většina extrémních aktivit bezprostřední reakcí na ně.“ (podle Chmelík 2002) Obecně je tedy extremismus ideologií, která směřuje proti stávajícímu systému, ale chce jej zničit a nahradit nějakou alternativou. V rámci naší práce se na extremismus snažíme nahlížet neutrální optikou a reflektujeme jej, hlavně v praktické části práce, spíše z pozice postojů žáků, než jako jev samotný. Snažíme se mu také vyhnout jako pojmu, který reaguje na pravo-levé rozdělení politické sféry, je tedy používán jako jednání či ideologie.¹⁴

3.2 Radikalismus

Přesto, že radikalismus je vnímán oproti extremismu jako pojem ukotvený a jasnější, literatura se v jeho vymezení značně rozchází. Radikalismus bývá chápán jako suma postojů a názorů, jejichž aplikace na společnost by vedla k zásadním a rozsáhlým změnám, avšak nikoli k likvidaci demokracie jako takové (Charvát 2007). Radikalismus vymezuje také sociologický slovník (Jandourek 2001, str. 201) jako: „Mnohoznačný pojem označující dnes především politické postoje, programy a praktiky, které požadují nekompromisně okamžitou změnu společenských poměrů nebo institucí.“ Můžeme však shrnout to, že pojem „radikální“ je používán spíše pro politologickou identifikaci stoupenců důkladných společenských změn na opačných politických křídlech, které vyžadují změnu sociálního řádu. Tato změna však nemusí být nutně celospolečenská a nemusí vycházet jen z pravo-levého dělení.

¹⁴ Více k pojmu Kraus, Hroncová 2007 (str. 273 – 276)

3.3 Radikalismus a extremismus jako druh rizikové chování

Nebezpečím u radikalistického a extremistického chování je to, že se stanou jakousi společenskou normou. Ve chvíli, kdy tyto tendence ve společnosti eskalují, nebo se o nich v médiích hovoří ve větší míře, se stávají součástí našeho každodenního světa a běžného života. Může dokonce docházet k tomu, že radikalistické a extremistické subkultury získají ve společnosti určitou míru názorového vlivu. Jak uvádí Kasal (2014), jedním ze sociálních východisek a příčin extremismu může být konformní jednání – tedy takové jednání, během kterého se jedinec podřizuje většině a své úsudky s ní překrývá. Pokud k této situaci dojde, a do veřejného mínění jsou integrovány ve větší míře radikální tendence, je logické, že budou ve společnosti růst i projevy radikalismu a extremismu.

Celkový koncept existence radikalismu a extremismu je pro konsenzuální formu společnosti ohrožujícím faktorem, je ale téměř nemožné tyto tendence ve společnosti „vymýtit“. Přítomnost těchto jevů může znamenat pro společnost vážné ohrožení, zvláště ve chvíli, kdy dojde k nárůstu jejich projevů, nebo jak již bylo řečeno, se o tomto tématu mluví přesvědčivě v mediálním světě. Radikalismus a extremismus tak představují určitou míru rizika – zvláště pak pro mládež, která je rizikovými faktory ohrožena více, než jiné společenské skupiny. Mládež tak může být ovlivňována extremistickými radikálními názory a přejímat je do svého názorového světa a ztotožňovat se s nimi. Radikalismus a extremismus je tak určitou „dřímající“ formou rizika v názorové hladině společnosti.

Atribut rizikového chování či obecně rizika, je používán ve smyslu „ohrožený, v nebezpečí“. Toto označení, jak uvádí Macek (1999) popisuje citlivost pro rozvoj problémového chování v mladém věku. Lábath (2001, str. 11 in Krčmářová 2012) definuje rizikovou mládež takto: „Za rizikovou mládež považujeme dospívající, u kterých je následkem spolupůsobení více faktorů zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti.“ Řada autorů nahlíží na rizikové chování poněkud přísněji (jejich definice se blíží spíše vymezení chování delikventního): „Termín *rizikové chování* tedy označuje jakékoli chování, které může negativně ovlivnit tyto psychosociální aspekty úspěšného vývoje dospívajícího. K zjevným případům patří například zneužívání omamných látek, chození za školu, nechráněný pohlavní styk, řízení po požití alkoholického nápoje a násilí.“ (Jessor 1991, str. 2)

V dnešní době bývá na rizikové chování nahlíženo častěji ze širší perspektivy. Například již uvedený R. Jessor (1991) přichází s koncepční analýzou rizik a rizikového chování, kterou srovnává s medicínským epidemiologickým pojetím – společenská rizika podle něj mají

negativní vliv na zdraví, kvalitu života, ale také na život samotný. Tyto nežádoucí projevy mohou ohrozit úspěšnou socializaci v průběhu dospívání, mohou ovlivňovat přirozený vývoj jedince, rizika také ohrožují úspěšné osvojování si sociálních rolí, základních dovedností a dokonce mohou zbrzdit či zkomplikovat úspěšný přechod mladistvého do další životní fáze mladého dospělého.

Jako jednu ze základních otázek Jessor vidí tu, která se ptá na podobu rizikových faktorů, jež rizikové chování způsobují. V dnešní době naše pozornost v řadě případů spadá až do situace, kdy se rizikové chování stane součástí životního stylu mládeže, zapomínáme ale hledat a účinně identifikovat jeho příčiny. Empirická šetření¹⁵ v této problematice potvrzují výskyt uspořádaných vzorců rizikového chování – určité projevy se téměř vždy vyskytují v určitých kovariancích pospolu, faktory vstupující do pozadí tohoto problému mají tedy ve většině případů totožnou povahu. Vzorce v chování dospívajících tak vytvářejí určitý koncepční rámec rizikového chování mládeže – v řadě případů je pro tento stav používáno označení syndrom rizikového chování. „Obsáhlé výzkumy prokázaly, že rizikové chování dospívajících je funkční, záměrné, instrumentální a cílené a že tyto cíle jsou často centrální pro normální vývoj dospívajících. Kouření, pití alkoholu, užívání drog, riskantní řízení nebo zahájení sexuální aktivity v raném věku může být nástrojem při získávání akceptování a respektu u vrstevníků, při dosahování nezávislosti na rodičích, při odmítání norem a hodnot konvenční autority, při zvládání úzkostí, frustrací a obav z neúspěchu nebo při sebepotvrzování zralosti a přechodu od dětství k dospělejšímu postavení.“ (Jessor 1991, str. 3)

Pro včasnou a účinnou intervenci je nutné na problém nahlížet komplexně a identifikovat tak rizikové faktory, které jsou v dnešní době všudypřítomné a pro dospívajícího je téměř nemožné se jim jakkoli vyhnout. Jessor se také zabývá tím, jak je vůbec možné, že při takové koncentraci rizika vůbec vyrůstají jedinci, kteří si rizikové projevy chování nezvnitřnili, přesto, že jim byli intenzivně vystavováni. Tato „odolnost“ vůči rizikovým faktorům, které se projevují na poli biologie (případně genetiky), sociálním a vnímaném prostředí, osobnosti a na chování, je nejspíše způsobena působením ochranných faktorů. Tyto faktory tlumí dopad rizika a zmírňují jeho vliv na celkové chování jedince, působí ve všech segmentech, kde se mohou potenciálně vyskytovat i rizika. „V této oblasti se diskutuje o tom, zda jsou ochranné

¹⁵ Velice podrobně se rizikovým faktorům, delikvenci mládeže a vlivům vstupujícím na pozadí delikventního chování věnuje empirické mezinárodní šetření realizované již po třetí Karlovou univerzitou. Více PODANÁ, Z., BURIÁNEK, J. (2007) *Česká mládež v perspektivách delikvence (Výsledky mezinárodního výzkumu ISRD 2)*, Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy.

faktory pouhým opakem nebo protilehlým koncem rizikových faktorů nebo zda jsou to skutečně odlišné faktory, které aktivně podporují pozitivní chování a vývoj, a přitom mají přímý zmírňující účinek na dopad rizikových faktorů.“ (Jessor, tamtéž str. 8) To vysvětluje i fakt, že jedinci, kteří jsou vystaveni stejným způsobem totožným rizikům, jsou ve výsledku ohroženi odlišně a to právě díky přítomnosti a koncentraci ochranných faktorů. Zhodnocení rizika, které ignoruje či neuvažuje institut ochrany, může být ve výsledku velice nepřesné.

Vzájemně propojené koncepční domény rizikových faktorů a ochranných faktorů

RIZIKOVÉ A OCHRANNÉ FAKTORY				
BIOLOGIE/GENETIKA	SOC. PROSTŘEDÍ	VNÍMANÉ PROSTŘEDÍ	OSOBNOST	CHOVÁNÍ
Rizikové faktory alkoholismus v rodině	Rizikové faktory chudoba normativní anomie rasová nerovnost nezákonná příležitost	Rizikové faktory modely deviantního chování normativní konflikt rodičů-kamarádů	Rizikové faktory malé vnímané životní šance malá sebeúcta sklony k hazardování	Rizikové faktory problémové pití alkoholu špatná práce ve škole
Ochranné faktory vysoká inteligence	Ochranné faktory kvalitní školy soudržná rodina zdroje v okolí zájem dospělých	Ochranné faktory modely konvenčního chování vysoké kontrolní mechanismy vůči deviantnímu	Ochranné faktory důraz na úspěchy důraz na zdraví netolerování deviací	Ochranné faktory chození do kostela práce ve školních a zájmových kroužcích

		chování		
--	--	---------	--	--

Obrázek 1. Konceptní rámec pro rizikové chování dospívajících: rizikové a ochranné faktory (Jassor 1991)

RIZIKOVÉ ZPŮSOBY CHOVÁNÍ				
RIZIKOVÉ ZPŮSOBY CHOVÁNÍ / ŽIVOTNÍ STYLY DOSPÍVAJÍCÍCH				
	Problémové chování užívání drog kriminalita řízení pod vlivem alkoholu	Chování související se zdravím nezdravé stravování užívání tabáku nedostatek pohybu nepoužívání bezpečnostních pásů	Chování ve škole chození za školu zanechání studia užívání drog ve škole	
DOPADY RIZIK				
NEGATIVNÍ DOPADY NA ZDRAVÍ / ŽIVOT				
Zdraví nemoci / choroby zhoršení kondice	Sociální role neúspěch ve škole sociální izolace problémy se zákonem předčasné otěhotnění	Vývoj osobnosti neadekvátní sebepojetí deprese / sebevraždy	Příprava na dospělost nedostatečné pracovní dovednosti nezaměstnatelnost nemotivovanost	

Obrázek 2. Konceptní rámec pro rizikové chování dospívajících: rizikové způsoby chování a dopady rizik (Jassor 1991)

Složitá síť rizik, která nás v dnešní době obklopuje je velice spleťitá a složitá. Rizika navíc neustále mění svou podobu, vyskytují se v jiných formách a zasahují rozdílné skupiny dospívajících. Pro komplikovanost rizik je dnes nutné na ně působit komplexně a vytvářet během intervence i preventivní ochranné kroky. Preventivní programy tedy musí současně budovat jak systém pro eliminaci rizika, tak ochranné faktory. Pokud shrneme všechny tyto atributy, dojdeme k výsledku, že je nutné uvažovat v širším sociálním kontextu – tedy tak, aby byla prevence rizikového chování účinná a život a životní styl mladistvých se kvalitativně proměnil, musíme k této problematice přistupovat prostřednictvím sociální změny. Snížení rizika si tak žádá účast široké veřejnosti a celospolečenský přístup.

Aby tato, až utopická, forma prevence byla vůbec realizovatelná, je nutné si uvědomit šířku problematiky rizikového chování a jeho blízkost a propojenost s chováním deviantním a delikventním. Styčný bod mezi těmito dvěma póly nabízí vymezení rizikového chování Blahoslavem Krausem (2014), podle něj představuje rizikové chování různé formy chování, které oscilují na škále od extrémních projevů až po „běžné“ chování. V extrémních případech jsou tyto projevy na hranici patologie (Kraus uvádí jako příklady např. nadměrné užívání alkoholu, nadměrné kouření užívání návykových látek a násilí).

Společnost rizika však v sobě nenese pouze taková rizika, jako jsou např. předčasná pohlavní aktivita mladistvých nebo konzumace návykových látek. Například Jessor ve své analýze naprosto opomíjí přítomnost jitých názorových proudů a hladin ve společnosti, které mají vliv na utváření veřejného mínění, a jsou právě nositeli rizika. Těmito rizikovými faktory v sociálním prostředí jsou radikalismus a extremismus.

Informační vlivy, které obsahují sdělení o radikálních skupinách a extremistických projevech ve společnosti na mládež přímo působí. Ve chvíli, kdy je tento vliv opomíjen a není mu věnována dostatečná pozornost, nemůže být vytvářena ani síť ochranných opatření, která by mohla možné riziko ve společnosti eliminovat nebo kontrolovat. Ochranné faktory téměř opomíjí protispolečenské tendence kvalitativně měnícího se radikalismu a extremismu, které mají téměř volnou ruku ve svém vlivu a negativním působení na mládež (hovoříme spíše o vlivu v rámci veřejného mínění, nikoli o přímém ohrožení mládeže možnou participací v rámci radikálních subkultur).

Jessor jako ochranný faktor proti rizikovým faktorům v sociálním prostředí vidí v instituci modelů konvenčního chování a v tzv. vysokých kontrolních mechanismech deviantního

chování. Pod těmito relativně neurčitými a velice obecnými pojmy si můžeme představit téměř jakoukoli variantu mechanismu sociální kontroly. Koncept občanské společnosti tak, jak byl definován v rámci práce v první kapitole, by se mohl stát efektivním ochranným faktorem rizikových projevů extremismu a radikalismu v sociálním prostředí.

4 Občanská společnost jako přirozená prevence radikalismu mládeže

Kriminologické zkušenosti potvrzují, že v životě mládeže a zvláště pak u mladistvých delikventů, se již před prvními oficiálně registrovanými delikty vyskytuje řada náznaků a inklinací k delikventnímu chování. Tyto signály protispolečenské chování mládeže a jeho vývoj jasně předznamenávají. Ve chvíli, kdy se na tyto situace a projevy podíváme zpětně, klademe si často otázku, jak je možné, že k delikventnímu chování u řady mladistvých mohlo vůbec dojít, a proč si jasných signálů nikdo nevšiml a nereagoval na ně.

„Při těchto úvahách nad konkrétními případy mladých lidí, současnými klienty orgánů sociálně právní ochrany dětí, kurátorů pro mládež či orgánů činných v ochraně práva, pak nejednou uvažujeme o tom, že by v mnohých případech snad stačil na začátku jejich životní dráhy malý zásah, jiné nasměrování, přenastavení chybných výchovných zásad vychovatelů, odizolování mladých jedinců od nevhodných životních vzorů a nastartování kontaktu s pozitivně formujícími vlivy.“ (Štěchová, Večerka 2014, str. 7) Jedním z největších problémů v této oblasti je fakt, že primární prevence nastupuje až ve chvíli, kdy je asociální proces chování mladistvých již značně rozvinut – prevence tedy takovému chování nepředchází. Přičemž účinná prevence musí být vždy minimálně o jeden krok dopředu, před možnými problémy a protispolečenským chováním. Je tedy žádoucí možné tendence předvídat a reagovat na ně.

V danou chvíli je tedy nutné společenskou situaci dostatečně zmapovat – s přesným zacílením prevence na konkrétní problém, je možné využít vcelku běžných preventivních a výchovných prostředků, případně speciálních preventivních akcí. Chceme-li tedy preventivně zasáhnout, musíme prostředí testovat. Tuto úlohu by v ideálním případě měla provádět školská zařízení, která mají nenahraditelnou pozici a každodenní kontakt s mladistvými.

V jakémkoli případě, dobře a správně prováděná prevence musí vycházet ze systémového přístupu – přístup musí být stabilní, ukotvený a zabezpečen jak personálně, tak věcně. Již víme, že je pro společnost mnohem přínosnější a efektivnější delikventnímu jednání předcházet, než jej pouze trestat – dobře zacílená a efektivní prevence je tedy nejlepší formou a cestou ke zdravé společnosti.

Prevenici však nemusí vykonávat pouze školská zařízení. Právě občanská společnost působí v řadě případů jako účinná prevence asociálního chování a protispolečenského konání. Koncept občanské společnosti pracuje s tím, že by měla být občanská společnost

konzistentností, propojená a ukotvená v širokém veřejném mínění. Občanská společnost by ve vědomí občanů měla vytvářet přesvědčení, že každý z nás – tedy každý z účastníků společenského života, je do určité míry zodpovědný za celou společnost a společenské dění, a že každý má zodpovědnost za stav našeho okolí. Občanská společnost by mohla fungovat jako efektivní systém detekování nežádoucích projevů a chování a jako systém včasné intervence.

Občanská společnost působí nejen jako ochranný faktor proti rizikovým vlivům v sociálním prostředí, ale také jako forma přirozené – nespecifické prevence. Přirozená prevence se zaměřuje na snižování rizik a rizikového chování ve společnosti. Tyto aktivity nespecifické prevence mají směřovat k tomu, aby mládež trávila svůj volný čas efektivněji a tak předešla rizikovému chování. Efektivním trávením volného času je myšlena např. účast na zájmových, sportovních a volnočasových aktivitách nebo v jiných programech, které si kladou za cíl podněcovat zdraví rozvoj osobnosti, odpovědnost za sebe samého a respekt k dodržování společenských pravidel. Nespecifické programy nejsou zacíleny na konkrétní problémový jev, ale působí obecně proti vzniku možného rizika (podle Černý 2010).

Účelné trávení volného času mládeže je tedy ideální formou primární prevence. Jak ukázal výzkum Institutu kriminologie a sociální prevence „Radikalismus a mládež“ a také vlastní orientační výzkumné šetření (blíže k tomuto tématu následující kapitola), mládež, která je aktivně zapojena do účasti zájmových aktivit nebo do jiného programu pro mládež, vykazuje nižší míru souhlasu s radikalismem než skupina mládeže, která aktivně čas netráví.

Pokud s současné době budeme hovořit o možnostech a uplatnění občanské společnosti, budeme o tomto tématu hovořit z pohledu neziskového sektoru. Právě neziskový sektor vytváří dnešní občanskou společnost u nás. Pokud se tedy neziskový sektor zaměřuje na volnočasové aktivity mládeže, vytváří tak přirozenou formu prevence proti rizikovým faktorům ve společnosti (ať už se jedná o konzumaci návykových látek nebo názorovou hladinu ovlivněnou radikalismem a extremismem).

Občanská sdružení jako nevládní neziskové organizace tak vytvářejí zájmovou samosprávu, která ve své podstatě tvoří občanskou společnost. (Nevládní organizace zastávají v naší společnosti funkce, kterými disponuje koncept občanské společnosti.)

K nejdůležitějším nevládní neziskové organizace patří především občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace, veřejnoprávní komory a církevní a náboženské společnosti.

Pokud these, že občanská společnost je významným preventivním faktorem, nemá být pouhým přáním nebo líbivým heslem, je nutné blíže vyspecifikovat vazby a možnosti občanské společnosti vůči mladým lidem. To jsme učinili v předcházejícím textu, ze kterého tedy vyplývají následující východiska:

1. Občanská společnost v České republice, přes řadu silných (často oprávněných) kritik, nachází stále větší podporu demokratické veřejnosti. Tato podpora se projevuje v angažovanosti občanů v občanských sdruženích, církevních a náboženských společnostech, ve veřejnoprávních korporacích, nadacích a obecně prospěšných společnostech.
2. Tyto aktivity, které přicházejí „zdola“ tak postupně ve společnosti vytvářejí atmosféru demokratického a společného sdílení zájmů a řešení problematických záležitostí občanů. Jsou zároveň rezervoárem pro mladé lidi, kteří přirozeně hledají smysluplné naplnění svých životních projektů.
3. Proto je nutné i nadále věnovat, nejen ze strany státu, péči o rozšiřování tohoto prostoru občanské svobody. Mladí lidé jsou ze své podstaty svobodomyšlní, nechtějí se smiřovat se zaběhanými poměry, jsou to lidé zítřka. Pokud jim společnost nenabídne smysluplné naplnění této touhy, mohou ji nacházet ve společenstvích, která tvoří občanské společnosti opozici.
4. Tato nabídka se tak stává samotnou podstatou primární prevence. Má přicházet přirozeně ze sociálního prostředí. To je úkol pro média (zde je důležitý neustálý kontakt s médii, dostupnost pro občany zveřejňovat své názory, náměty a kritiky), úkol pro školy (vytvářením komunikativní příznivé atmosféry na školách, učitel jako jeden ze symbolů občanské společnosti), úkol pro širokou škálu občanských sdružení a dalších organizací, které nabízejí mladým lidem smysluplnou, přitažlivou a zajímavou činnost (využití lidského inspirativního potenciálu), v neposlední řadě úkol pro stát, pro který by se měla stát podpora těchto aktivit jednou s významných priorit vládnutí.
5. V souvislosti s prevencí rizikového chování mládeže (a tedy také s jeho prevencí) je nutné pracovat se dvěma důležitými poznatky vyplývajícími z analýzy odborných pojednání, a to, že (1) rizikové chování mládeže souvisí s etapou psychosociálního vývoje, s níž jsou spojeny hledání identity, vyhrávaní biologické, psychické, sociální a profesionální, (2) rizikové chování může u dospívajících sloužit významným sociálním a

osobním účelům, a pokud jim nejsou nabídnuty alternativy, které jim mohou poskytnout podobné uspokojení, těžko budou rizikové chování opouštět.

6. Současná společnost se razantně mění, žijeme v informační společnosti, jejíž možnosti nejsou zdaleka využívány. Nová generace je přivyklá jedinečnému, do současné doby neznámému, způsobu komunikace na sociálních sítích. Tato volná a svobodná komunikace přináší jedinečné výhody, má však i svá rizika. Budovat občanskou společnost je tedy nutné i na těchto sítích. K tomu je důležité, aby všechny subjekty občanské společnosti – od organizací až po občany, byly připraveny na střet názorů a byly schopny i na sociálních sítích vytvářet atmosféru demokratické diskuse a nesmiřitelnosti vůči názorům, které narušují zdravý společenský vývoj (i když zde si uvědomujeme, že právě definovat co je pro společnost zdravé lze na základě konstruktivního diskurzu).

5 Komparace výsledků empirických šetření

Analýzou výsledků dvou empirických šetření a jejich komparací se snažíme najít oporu pro teoretická východiska této práce. Cílem analýzy je, na základě předložených dat, zmapovat míru radikalistických projevů dnešní mládeže na našem území a podpořit koncept občanské společnosti jako možného aktéra na poli primární prevence.

První skupinu dat tvoří výsledky šetření „Politický radikalismus a mládež“ Institutu kriminologie a sociální prevence z roku 2013. Druhou je pak vlastní orientační empirické šetření, které proběhlo v červnu 2015 na středních školách, k tomuto šetření byl použit stejný dotazník jako u výzkumu IKSP (dotazník byl vytvořen na půdě IKSP).

Problémem při komparaci dat představuje rozdílnost výzkumných vzorků, které byly do šetření zapojeny. Výzkum IKSP je reprezentativní. Vlastní orientační šetření, byť nedosahuje ani zdaleka k počtu respondentů zúčastněných během šetření IKSP a nesplňuje ani demografické požadavky potřebné k zajištění reprezentativity, však přináší zajímavá zjištění ze zpracovávané tematiky.

5.1 Politický radikalismus a mládež – výzkum IKSP

Tato analýza vychází ze zpracování dat výzkumného šetření realizovaného prostřednictvím Institutu kriminologie a sociální prevence v Praze v roce 2013. Výzkumné šetření bylo realizováno v návaznosti na výzkum, který proběhl v roce 1995. Šetření bylo v 90. letech provedeno z důvodů rychlých změn, které v České republice nastaly po roce 1989. Totalitní systém komunistického typu byl nahrazen kapitalismem volného trhu a demokratickou soutěží politických stran – je samozřejmé, že tyto změny byly doprovázeny i změnami společenskými a masivní proměnou sociální reality. (Holas 2013) „V nové situaci se také začaly objevovat a prosazovat politické subjekty, které těžily z frustrace některých částí obyvatelstva a populisticky zneužívaly především otázku romské etnické menšiny v České republice.“ (Holas 2013, str. 7)

Po 15 letech se společenská realita proměnila, objevila se zde nová generace ovlivněna jinými trendy a odlišnou společenskou situací. Subkultury se staly marginálním jevem, extremistické a radikalistické tendence však ze společenského dění nevymizely. Výzkumný projekt se tak snažil zmapovat současnou situaci na tomto poli. Je samozřejmé, že výzkumné šetření nebylo

replikováno stejným způsobem, jako proběhlo v roce 1995, autor se však snažil zachovat stěžejní prvky zkoumaných postojů

Původní dotazník byl tedy upraven. V rámci druhého sběru dat navíc přibyla speciální část expertního šetření mezi příslušníky Policie ČR, kteří se problematice radikalismu věnují a dlouhodobě jí řeší v praxi, vyjadřovali se k současné situaci výskytu radikalismu u mládeže z jejich pohledu (této části se práce nevěnuje, pouze zde zmiňujeme komplexní struktury celého šetření). Třetí dílčí analýza proběhla formou zevrubného popisu českých psaných internetových stránek a ultrapravicovým a ultralevicovým zaměřením (ani tato část není zahrnuta do prezentací výsledků šetření v bakalářské práci). (Holas 2013)

5.2 Výzkumné otázky

V rámci této práce jsme nepracovali s výsledky celého šetření. Byly vybrány pouze některé otázky, které nejlépe vystihují záměry práce. Jedná se o otázky: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18 a dále otázky demografické: 22, 24, 25. (Dotazník je v práci v celém svém znění připojen jako příloha.)

Znění otázek:

Q10. Ve společnosti jsou určité skupiny, které chtějí problémy řešit radikálním (jednoduchým a rychlým) způsobem, lišícím se od běžné praxe např. státních úřadů. Domníváte se, že takový radikalismus může přispět k řešení problémů společnosti?
ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Ano, je to nejlepší cesta řešení problémů	1
Ano, ale lze takto řešit jen některé problémy. Uveďte, prosím, příklad:.....	
Ne, žádný problém nelze řešit jednoduše a odděleně od ostatních	2

Q11. Mladí lidé mají přirozenou tendenci sdružovat se do skupin podle svých zájmů. Některá tato seskupení mají i určitý politický charakter. Znáte některá z níže uvedených hnutí?

NA KAŽDÉM ŘÁDKU ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

NEZNÁM 1	ZNÁM POUZE NÁZEV 2	SLYŠEL/A JSEM O NĚM NĚCO MÁLO 3	ZNÁM PROGRAM A CÍLE HNUTÍ 4	VÍM, O CO JIM JDE A S NĚKTERÝMI JEJICH NÁZORY SYMPATIZUJI
-------------	--------------------------	--	--------------------------------------	---

				5
a.	Anarchisté (autonomové)			1 2 3 4 5
b.	Antifa			1 2 3 4 5
c.	Squatterři			1 2 3 4 5
d.	Mladí komunisté („Komunistický svaz mládeže“)			1 2 3 4 5
e.	Ekologičtí radikálové			1 2 3 4 5
f.	S.H.A.R.P.- protirasističtí skinheads			1 2 3 4 5
g.	Pravicoví skinheads			1 2 3 4 5
h.	Příznivci Dělnické strany sociální spravedlnosti („Dělnická mládež“)			1 2 3 4 5
i.	Autonomní nacionalisté			1 2 3 4 5
j.	Neonacisté (např. Národní odpor)			1 2 3 4 5
k.	Český KuKluxKlan			1 2 3 4 5
l.	Zařadil/a byste sem nějaké další - jaké? (vypište).....			1 2 3 4 5

Q12. Pociťujete obavy z některého z uvedených hnutí? V případě, že ano, z kterého nejvíc?

ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Ano, z anarchistů	1
Ano, z Antify	2
Ano, ze squatterů	3
Ano, z mladých komunistů	4
Ano, z ekologických radikálů	5
Ano, ze S.H.A.R.P.	6
Ano, z pravicových skinheads	7
Ano, z příznivců Dělnické strany sociální spravedlnosti	8
Ano, z Autonomních nacionalistů	9
Ano, z neonacistů	10
Ano, z českého KuKluxKlanu	11
Ne, nepociťuji obavy z žádného z uvedených hnutí	12

Q13. KTERÉ Z UVEDENÝCH HNUTÍ JE VÁM NEJSYMPATIČTĚJŠÍ?

KROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Anarchisté	1
Antifa	2
Squatterři	3
Mladí komunisté	4
Ekologičtí radikálové	5
S.H.A.R.P.- protirasističtí skinheads	6
Pravicoví skinheads	7
Příznivci Dělnické strany sociální spravedlnosti	8
Autonomní nacionalisté	9
Neonacisté (např. Národní odpor)	10

Český KuKluxKlan	11
Žádné ze jmenovaných hnutí mi není ani trochu sympatické	12

Q14. Uvažoval/a jste někdy o tom, stát se členem hnutí, které jste uvedl/a, že je Vám nejsympatičtější?

ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Ne, neuvažoval/a	1
Uvažoval/a, ale zatím neuskutečnil/a	2
Stal/a jsem se členem	3

Q15. Máte nějakého kamaráda, který je v podobné skupině?

Ano	1
Ne	2

Q16. Zúčastnil/a jste se někdy veřejné akce, pořádané některým okrajovým politickým hnutím (demonstrace, pochodu, blokády, pietního setkání apod.)?

ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Nikdy jsem se nezúčastnil/a, podobným akcím se chci vyhýbat i nadále	1
Nezúčastnil/a, ale v budoucnu se možná zúčastním	2
Mám takovou zkušenost, jen ojedinelou	3
Podobných akcí se účastním poměrně často (vícekrát do roka)	4

Q18. Co myslíte, že radikální skupiny mohou přinést společnosti?

ZAKROUŽKUJTE JEDNU ODPOVĚĎ

Jsou pro ni nebezpečné	1
Někdy dělají problémy (porušují zákony apod.)	2
Společnosti ani neprospívají, ani neškodí	3
Můžou přinést zajímavé pohledy na určitá témata	4
Pro správný chod společnosti mají velký význam	5

Q22. Studujete:

Střední odborné učiliště	1
Integrovanou střední školu	2
Střední odbornou školu (průmyslovou, zdravotní, obchodní akademii apod.)	3
Gymnázium	4
Jinou střední školu	5
Pracuji jako (vypište):	
Nechodím do školy ani nepracuji	6

Q24. Pohlaví:

Muž	1
Žena	2

Q25. Věk:

16 let	1
17 let	2
18 let	3

5.2.1 Popis výzkumného vzorku

Výzkumného šetření se zúčastnily dvě cílové skupiny – první z nich byli studenti středních škol a druhou nestudenti – tedy ti, kteří nenavštěvují žádnou školu. Obě skupiny odpovídaly na shodné otázky (Skupinu nestudentů nebudeme do následných analýz zahrnovat.).

Oslovené školy byly vybrány náhodným výběrem. Celkem bylo osloveno 3959 respondentů. Z toho bylo 3659 studentů a 300 nestudentů.

Popis složení výzkumného vzorku (Holas 2013, str. 11):

	Absolutní četnosti	%
Celkem respondentů	3305	100
Pohlaví		
Muž	1725	52,2
Žena	1580	47,8
Studuje/pracuje		
Střední odborné učiliště	774	23,4
Integrovanou střední školu	223	6,7
Střední odbornou školu	1397	42,3
Gymnázium	611	18,5
Pracuje	88	2,7
Nechodí do školy ani nepracuje	210	6,4
neodpověděl	2	0,1
Věk		
16 let	854	25,8

17 let	1172	35,5
18 let	1267	38,3
neodpověděl	12	4

5.2.2 Metodika zpracování dat

Využili jsme zdrojový kód dat poskytnutý na půdě IKSP. Data byla zpracována pomocí statistického programu SPSS. Měli jsme k dispozici zdrojový kód dat přímo v IKSP – data byla očištěna od nežádoucích proměnných a chybných hodnot. Missig Values nebyly uvažovány a nebyly nijak překódovány.

Aby bylo možné data následně komparovat s druhým orientačním šetřením, byla zpracována pouze ve formě jednoduchých četností a procentních vyjádření (výsledky druhého šetření nejsou reprezentativní a výzkumný vzorek je podstatně menší).

5.3 Orientační výzkumné šetření

Pro čely této práce bylo realizováno orientační výzkumné šetření. K tomuto šetření byly použity vybrané a výše uvedené otázky z dotazníku IKSP Politický radikalismus a mládež a byla k němu přidána jedna otázka navíc, která zjišťovala, jakým způsobem mladiství tráví čas – tedy zdali tráví svůj volný čas aktivně a jsou členy některé z organizací neziskového sektoru neb jakékoli organizace zaměřující se na volný čas mládeže. Tato otázka byla zařazena do výzkumu, aby podpořila cíl práce – tedy zdali má občanská společnost vliv na míru radikalismu u mládeže.

Výzkumné šetření proběhlo v červnu v roce 2015 (sběr dat proběhl mezi 18. a 25. červnem).

5.3.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu bylo zmapovat současný stav vztahu mladistvých (studentů středních škol) k radikalismu. Tyto výsledky pak bylo možné porovnat s reprezentativními daty z roku 2013. Stěžejním bodem šetření bylo zjistit, zdali má forma trávení volného času mládeže vliv na jejich vztah k radikálním hnutím a názoru na radikalismus obecně.

Výchozím předpokladem výzkumu je zjistit, zda existence občanské společnosti a její vliv na volný čas mládeže, působí jako tlumící prvek radikalistických tendencí ve společnosti.

Druhou otázkou, na kterou jsme hledali odpověď, byla ta, zdali se vztah k radikalismu ve společnosti od roku 2013 nějak zásadně proměnil nebo zůstal na stejné hladině.

5.3.2 Popis výzkumného vzorku

Do orientačního výzkumného šetření se zapojily celkem 4 střední školy. Dvě z nich se nacházely v Pardubicích (jednalo se o střední školy odborné) a dvě v Praze (obě střední školy byly gymnázia). Celkový počet respondentů, který se do výzkumného šetření zapojil, byl 159 respondentů – z toho bylo 78 dotazovaných ze středních škol odborných a 81 dotázaných navštěvovalo gymnázium. Obě skupiny tak byly relativně stejné (ve výsledcích se ale téměř žádný rozdíl mezi gymnázií a střední školou neprojevil, přesto, že zde navíc figurovala odlišná i proměnná velikosti města, budeme tedy respondenty uvažovat jako jednu skupinu).

Vzorek však nebyl vyvážený z hlediska pohlaví, šetření se zúčastnilo 92 žen a jen 67 mužů.

Popis složení výzkumného vzorku:

	Absolutní četnosti	%
Celkem respondentů	159	100
Pohlaví		
Muž	67	42,2
Žena	92	57,8
Studuje		
Střední odbornou školu	78	49,1
Gymnázium	81	50,9
Věk		
16 let	41	25,8
17 let	59	37,1
18 let	57	35,9
neodpověděl	2	0,1

5.3.3 Metodika zpracování dat

Data z dotazníků byla nakódována pomocí statistického programu SPSS. Kvůli nevyváženosti obou šetření v rámci reprezentativity a velikosti výzkumného vzorku, nebylo možné využít ke

komparaci dat kontingenční tabulky a „chí kvadrát“ test (výsledky vycházely vysoce nesignifikantní, byly tedy velmi nespolehlivé). Abychom eliminovali zatíženost dat chybami způsobené jejich odlišností, jsou komparovány pouze prostřednictvím jednoduchých četností a procentního vyjádření výsledků.

5.4 Výsledky a komparace výzkumných šetření¹⁶

V následující části budou představeny výsledky obou šetření.

Nejprve uvedeme výsledky na otázku, která se objevila pouze v našem vlastním výzkumném šetření: „*Mladí lidé tráví svůj volný čas odlišným způsobem. Jak trávíš svůj volný čas ty?(zaškrtni ano nebo ne)*“

Q1	Většinu volného času se sám doma učím	Ano	Ne
Q2	Většinu svého času trávím sám nebo s rodiči doma	Ano	Ne
Q3	Většinu volného času trávím doma na počítači	Ano	Ne
Q4	Většinu svého volného času trávím tím, že se „poflakuju“ s kamarády	Ano	Ne
Q5	Většinu svého času trávím v nějakém spolku nebo v organizaci (jako je např. skaut)	Ano	Ne
Q6	Většinu volného času mi zaberou mimoškolní aktivity (kroužky, sport...)	Ano	Ne

Otázky Q1, Q2, Q3 a Q4 tvořily jeden blok a představovali trávení času mimo zájmové organizace. Otázky Q5 a Q6 představovaly koncept trávení volného času v rámci občanské společnosti.

Z celkového počtu dotázaných 159 uvedlo 96 respondentů, že čas tráví aktivně – 60 % mládeže tedy většinu svého volného času stráví v organizaci, která se mládeži věnuje (ať už se jedná o sportovní činnost nebo např. chození do skautu), 40 % mládeže ve většině volný čas věnuje individuální zábavě nebo činnosti.

„Radikalismus a jeho nositelé“ (Q 10, Q 11, Q 12) – v této části dotazníku nás zajímalo, které proudy ve společnosti jsou označovány respondenty jako extrémní a zdali vůbec mladiství tyto představitele znají a pokud ano, jaký k nim mají postoj.

¹⁶ Výsledky tohoto šetření jsou dostupné v rámci publikace IKSP Politický radikalismus a mládež, 2013

Otázka č. 10 – „*Ve společnosti jsou určité skupiny, které chtějí problémy řešit radikálním (jednoduchým a rychlým) způsobem, lišícím se od běžné praxe např. státních úřadů. Domníváte se, že takový radikalismus může přispět k řešení problémů společnosti?*“

Výsledky IKSP

Z dotázaných se 34 % domnívá, že radikální řešení problému je nejlepší cestou řešení problému, 6 % uvádí, že tímto způsobem je možné určité problémy ve společnosti řešit a 58 % uvádí, že tímto způsobem se problémy ve společnosti řešit nedají.

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Podobným způsobem jako v roce 2013 odpovídají i respondenti z našeho výzkumného vzorku – 31 % z nich souhlasí s radikálním řešením problémů, 10 % uvádí, že některé z problémů takto řešit lze a 49 % s radikálním řešením vůbec nesouhlasí

Porovnáme-li tyto výsledky s tím, jak na ně odpovídá skupina dotázaných, která uvedla, že aktivně tráví svůj čas v rámci některé volnočasové organizace, je u nich míra souhlasu s extremismem poměrně nižší. První možnou odpověď neuvedl nikdo z nich, 6 % z nich souhlasí, že je radikální řešení problému někdy možné a 94 % radikální řešení problémů odmítá.

Otázka č. 11 – „*Mladí lidé mají přirozenou tendenci sdružovat se do skupin podle svých zájmů. Některá tato seskupení mají i určitý politický charakter. Znáte některá z níže uvedených hnutí?*“

Výsledky IKSP (%)

Znáte některá z níže uvedených hnutí?	neznám	Znám pouze název	Slyšel jsem o něm něco málo	Znám program a cíle hnutí	Vím, o co jim jde a s některými jejich názory sympatizuji
Anarchisté	9,8	23,2	46,4	15,9	4,4

Příznivci DSSS	23,6	26,4	31,6	12,2	5,9
Ekologičtí radikálové	24,6	25,2	33,2	12,7	4,0
Pravicový skinheads	30,3	23,9	29,3	11,3	4,9
Neonacisté	16,4	30,7	36,6	12,0	4,0
Antifa	39,6	19,8	24,5	11,5	4,4
Protirasističtí skinheads	41,2	20,1	25,1	9,3	4,1
Squatterři	25,4	24,9	36,2	11,1	2,1
Mladí komunisté	36,4	25,4	28,4	8,2	1,5
Český KuKluxKlan	46,0	22,9	20,8	6,7	2,6
Autonomní nacionalisté	47,3	25,0	20,6	4,8	1,9

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Znáte některá z níže uvedených hnutí?	neznám	Znám pouze název	Slyšel jsem o něm něco málo	Znám program a cíle hnutí	Vím, o co jim jde a s některými jejich názory sympatizuji
Anarchisté	6,8	36,5	40,0	5,4	2,1
Příznivci DSSS	15,6	53,2	18,5	8,8	3,9
Ekologičtí radikálové	38,9	25,2	21,7	13,3	0,9
Pravicový skinheads	23,7	18,3	23,6	19,5	1,1
Neonacisté	20,8	61,2	13,4	4,1	0,5
Antifa	49,5	17,5	29,7	2,4	0,9

Protirasističtí skinheads	36,8	12,1	44,6	5,3	1,2
Squatterři	18,8	30,9	44,2	5,8	0,3
Mladí komunisté	23,5	25,8	25,9	21,6	3,2
Český KuKluxKlan	67,0	26,5	3,0	3,3	0,2
Autonomní nacionalisté	56,6	35,0	4,1	3,6	0,7

Nižší míra znalosti a sympatií k radikálním hnutím se projevila na celém souboru dotazovaných v rámci orientačního výzkumného šetření. Tuto situaci si vysvětlují tím, že do šetření nebyla zahrnuta učiliště (u nichž byla míra sympatií s radikálními hnutími nejvyšší) a větším počtem dotazovaných dívek.

Otázka č. 12 „Pociťujete obavy z některého z uvedených hnutí? V případě, že ano, ze kterého nejvíc?“

Výsledky IKSP

Mé největší obavy	%
Z neonacistů	16,8
U anarchistů	11,4
Z pravicových skinheads	8,3
Z mladých komunistů	7,1
Z příznivců DSSS	4,4
Z českého KuKluxKlanu	3,4
Z Antify	3,2
Ze S.H.A.R.P.	3,2
Ze squatterů	2,3
Z ekologických radikálů	1,1
Z autonomních nacionalistů	0,6
Nepociťuji obavy z žádného z uvedených hnutí	37,6
Neví, neodpověděl	0,6

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Mé největší obavy	%
Z neonacistů	23,4
U anarchistů	14,1
Z pravicových skinheads	10,2
Z mladých komunistů	13,5
Z příznivců DSSS	8,1
Z českého KuKluxKlanu	0,1
Z Antify	3,2
Ze S.H.A.R.P.	0,4
Ze squatterů	0,7
Z ekologických radikálů	1,0
Z autonomních nacionalistů	0,8
Nepocit'uji obavy z žádného z uvedených hnutí	34,6
Neví, neodpověděl	1,2

Odpovědi se téměř od výzkumu IKSP neliší, nejvíc obav respondenti vyjadřují z neonacistů a anarchistů. Třetina dotázaných však nepocit'uje žádné obavy z uvedených hnutí. Na tuto otázku neměla otázka participace na zájmových aktivitách vliv na odpovědi.

„Sympatie ke konkrétním hnutím“ (Q13, Q14, Q15, Q16) – v této části uvedeme odpovědi na to, které z uvedených hnutí je pro dotazované „nejsympatičtější“.

Otázka č. 13: „*KTERÉ Z UVEDENÝCH HNUTÍ JE VÁM NEJSYMPATIČTĚJŠÍ?*“

Výsledky IKSP

Nejsympatičtější hnutí	%
Ekologičtí radikálové	14,7

Příznivci DSSS	8,6
Anarchisté	5,2
Antifa	4,9
Squatteři	3,6
S.H.A.R.P.	3,4
Pravicoví skinheads	3,0
Mladí komunisté	2,7
Neonacisté	1,7
Český KuKluxKlan	2,0
Autonomní nacionalisté	1,1
Žádné ze jmenovaných hnutí mi není ani trochu sympatické	49,0

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Nejsympatičtější hnutí	%
Ekologičtí radikálové	10,2
Příznivci DSSS	6,3
Anarchisté	1,4
Antifa	0,2
Squatteři	0,2
S.H.A.R.P.	0,1
Pravicoví skinheads	0,7

Mladí komunisté	0,5
Neonacisté	1,2
Český KuKluxKlan	0,6
Autonomní nacionalisté	0,3
Žádné ze jmenovaných hnutí mi není ani trochu sympatické	73,0

Výsledky v orientačním výzkumném šetření se značně od výsledků IKSP liší. Téměř dvě třetiny dotázaných nesympatizuje s žádným radikálním hnutím. Skupina dotazovaných, která tráví volný čas v rámci nějaké organizace, nesympatizuje s těmito subkulturami téměř vůbec – nesympatie uvedlo 96,5 % všech z nich

Otázka č. 14: „Uvažoval/a jste někdy o tom, stát se členem hnutí, které jste uvedl/a, že je Vám nejsympatičtější?“

Výsledky IKSP

O tom vstoupit do nějakého hnutí neuvažovalo 72 % respondentů, 23 % připustilo, že aktivní zapojení do radikálního politického hnutí bylo předmětem jejich úvah a 4,3 % dotázaných.

Výsledky orientačního výzkumného šetření

V této otázce se výsledky od dat IKSP téměř nelišily. O vstupu do nějakého radikalistického hnutí neuvažovalo 69 % dotázaných, 26 % respondentů připustilo, že o tom někdy uvažovali a 5 % uvedlo, že je do nějakého radikálního hnutí zapojeno.

Porovnáme-li tyto výsledky se skupinou účastníků se zájmových aktivit v rámci občanské společnosti, je míra radikalismu opět nižší. Nikdo z této skupiny neuvedl, že by byl členem nějaké radikální skupiny, uvažovalo o tom 18 % z nich a 82 % respondentů jakoukoli participaci odmítá.

Otázka č. 15: „*Máte nějakého kamaráda, který je v podobné skupině?*“

Výsledky IKSP

Celkem 39 % dotázaných uvedlo, že mají nějakého kamaráda, který je členem nějakého radikálního politického hnutí. 61 % respondentů ve svém okolí nikoho takového nemá.

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Výsledky našeho šetření dopadly o něco „optimističtější“. Ve svém okolí má někoho, kdo je členem radikálních politických hnutí, „pouze“ 29 % dotázaných.

Porovnáme-li opět výsledkem se skupinou, která aktivně tráví většinu svého volného času, dojdeme ještě k nižšímu číslu – ve svém okolí má člena radikálního hnutí jen 13 % z nich.

Otázka č. 16: „*Zúčastnil/a jste se někdy veřejné akce, pořádané některým okrajovým politickým hnutím (demonstrace, pochodu, blokády, pietního setkání apod.)?*“

Výsledky IKSP

Žádné akce, která by měla okrajový politický charakter, se nezúčastnilo 54,5 % všech respondentů, 28 % dotázaných se sice nezúčastnilo, ale do budoucna o tom možná uvažuje, 15 % respondentů má s takovým typem akce ojedinělou zkušenost a 2,5 % se takových akcí účastní několikrát d roka.

Výsledky orientačního výzkumného šetření

I u této otázky dopadly výsledky orientačního šetření poněkud příznivěji. Žádné akce s krajně politickým obsahem se nezúčastnilo 67 % všech dotázaných. 21 % respondentů o účasti na takové akci do budoucna přemýšlelo, 10 % respondentů má ojedinělou zkušenost s účastí na akci s krajně politickým charakterem a 2 % dotázaných chodí na tyto akce několikrát do roka.

Část dotazovaných, kteří jsou zapojeni do aktivit občanské společnosti, opět projeví nižší míru inklinace k radikálním vlivům ve společnosti. Akce se neúčastnilo 86 % z nich, 12 % o

tom uvažovalo, necelé dvě procenta mají ojedinělou zkušenost a jen jeden dotázaný z této skupiny uvedl, že se těchto akcí účastní několikrát do roka.

Předpokládané motivace členů a přínos pro společnost – poslední otázka se věnuje tématu, co vede mladé lidi k účasti v radikálních aktivitách.

Otázka č. 18: „*Co myslíte, že radikální skupiny mohou přinést společnosti?*“

Výsledky IKSP

Co mohou radikální skupiny přinést společnosti?	%
Jsou pro ni nebezpečné	13,4
Někdy dělají problémy	41,1
Společnosti ani neprospívají, ani neškodí	11,6
Můžou přinést zajímavé pohledy na určitá témata	28,3
Pro správný chod společnosti mají velký význam	5,0
Neví, neodpověděl	0,6

Výsledky orientačního výzkumného šetření

Co mohou radikální skupiny přinést společnosti?	%
Jsou pro ni nebezpečné	16,1
Někdy dělají problémy	37,8
Společnosti ani neprospívají, ani neškodí	18,3
Můžou přinést zajímavé pohledy na určitá témata	16,7

Pro správný chod společnosti mají velký význam	9,8
Neví, neodpověděl	1,3

V odpovědích na tuto otázku byli respondenti v orientačním šetření více nakloněni odpovědi, že radikální skupiny mají pro společnost velký význam. Oproti 5 % všech odpovědí na tuto otázku odpovědělo 9,8 % všech dotázaných.

Nižší tolerance k radikálním skupinám se ukázala u dotazovaných, který svůj volný čas tráví ve většině aktivně. 49 % všech odpovědí této skupiny však zněli značně nejednoznačně – tedy že radikální skupiny ani neprospívají, a ani neškodí. 18 % uvedlo, že jsou skupiny nebezpečné, 12 % odpovědí uvádělo, že někdy dělají problémy, 14 % zastává názor, že mohou přinést zajímavé pohledy na určité téma, 6 % neodpovědělo a pouze 1 % z nich si myslí, že jsou skupiny pro chod společnosti významné.

5.5 Interpretace výsledků dat

Výchozí předpoklad našeho šetření byl potvrzen – ti respondenti, kteří uvedli, že tráví svůj volný čas v rámci nějaké organizace, tedy na poli občanské společnosti, vykazovali ve všech otázkách nižší míru sympatií k radikálním skupinám nebo existenci politického radikalismu ve společnosti odmítali.

Odpověď však na otázku, zdali se vztah k radikalismu za dva roky od realizace výzkumu IKSP nějak proměnil je obtížné. U některých otázek se odpovědi více či méně liší, ale vývojové srovnání by bylo velice odhadové z důvodu odlišnosti výzkumných souborů dotazovaných. Na základě zjištěných dat však můžeme říci, že se hladina odmítání či sympatií k politickému radikalismu neproměnila nijak zásadně – radikalismus má tedy ve společnosti relativně stálou pozici.

Cíl výzkumu, který měl za úkol prokázat, že způsob trávení volného času pod taktovkou organizací institutu veřejné společnosti, má významný vliv na vztah k radikalismu byl naplněn. U všech otázek byla míra sympatií k radikalismu výrazně nižší, než u těch dotazovaných, kteří tráví volný čas o samotě. Na základě těchto výsledků tak můžeme potvrdit hypotézu, která je centrální otázkou celé práce – tedy zdali může občanská společnost

fungovat jako přirozená prevence proti radikalistickým a extremistickým tendencím a projevům ve společnosti. Data ukazují, že tato forma primární prevence je relativně účinná.

6 Závěr

Bakalářská práce, na základě analýzy odborné literatury a dvou empirických šetření, řeší problematiku vztahu občanské společnosti a radikálních postojů příslušníků mladé generace. Na pozadí tohoto tématu se zamýšlí nad možností využít principy občanské společnosti k prevenci extremistických a radikalistických postojů mládeže. V neposlední řadě definuje radikalistické a extremistické postoje jako součást rizikového chování mládeže.

K tomu, abychom mohli pracovat s pojmem občanská společnost jako s nástrojem možné prevence uvedených druhů rizikového chování, bylo nutné vymezit obsahově občanskou společnost. Zde jsme se zaměřili na její teoretické vymezení, empirickou a normativní perspektivu a její funkce. Ve vztahu k našemu tématu je nosná podoba občanské společnosti v díle J. Habermasse. Zde jsme se také dotkli současného vnímání občanské společnosti u nás.

Problematickým místem se stalo vymezení radikalismu směrem k názorovým postojům mladých lidí. Ukazuje se, že radikální postoje nacházejí spíše oporu v individuálních postojích jednotlivců (jako určitý výraz vzdoru konformnímu chování), než jako ideová platforma pro činnost organizovaných skupin.

Možnosti působení občanské společnosti v prevenci rizikového chování mládeže (v našem případě prevenci vytváření radikálních postojů) jsou shrnuty do šesti základních východisek, ze kterých vyplývá, že (1) občanská společnost nachází v životě občanů oporu, (2) že občanská společnost u nás je schopna vytvářet prostor pro společné sdílení životních trajektorií občanů, (3) že občanská společnost musí využívat schopnosti vytvářet svobodné prostředí pro naplňování ideálů mladých lidí, že (4) se na prohlubování občanské společnosti podílí řada subjektů, které mají nezastupitelné místo ve vytváření atmosféry nesmiřitelnosti k nežádoucím způsobům chování, že (5) je nutné pochopit plně pojem rizikové chování mládeže a využívat těchto poznatků k efektivní práci s mládeží, a konečně (6) v preventivní práci nezapomínat na prostředí informační společnosti.

Cílem empirického výzkumu, který je založen na komparaci dvou nezávislých výzkumných šetření, je zjistit vztah mezi mírou odmítání radikalismu a způsobem trávení volného času. Výchozím předpokladem výzkumu bylo zjistit, zda existence občanské společnosti a její vliv na volný čas mládeže, působí jako tlumící prvek radikalistických tendencí ve společnosti. Výsledky výzkumného šetření prokázaly, že aktivní trávení volného času potenciálně působí

jako prevence radikalistických názorů. Do budoucna by však je nutné tento poznatek podpořit dalšími detailnějšími šetřeními.

Cíl práce, představit koncept občanské společnosti jako možného nástroje působícího proti růstu nežádoucích tendencí ve společnosti, byl splněn.

7 Použitá literatura

1. BASTL, M., M. MAREŠ, J. SMOLÍK a P. VEJVODOVÁ. (2011) *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing.
2. BERGER, P. I., LUCKMANN, T. (1999) *Sociální konstrukce reality*. Praha: CDK
3. BOLTANSKI, L. a E. CHIAPELLO (2007) *The New Spirit of Capitalism*.
4. COHEN, J. (1999) American Civil Society Talk. *Civil Society, Democracy and Civil Renewal*. Lanham, New York, Rowman and Littlefield Publishers, p. 31 – 54
5. FLYVBJERG, B. (1999) Habermas a Foucault: myslitelé občanské společnosti?. Přel. J. Hroch. *Filosofický časopis*, 47, č. 6, str. 945 – 973
6. GREEN, A. T. (1997) Občanská společnost, ideje a utváření politiky. Přel. M. Čepková. *Sociologický časopis*, 33, č. 3, str. 309 – 320
7. HABERMAS, J. (1984) The theory of communicative action. Volume 1, *Reason and the rationalization of society*, Boston: Beacon Pres.
8. HABERMAS, J. (1989) *Volume 2, Lifeworld and system: a critique of functionalist reason*, Boston: Beacon Pres.
9. HABERMAS, J. (2000b) *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*, Praha: Filosofia.
10. HABERMAS, J. (2010) *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: FILOSOFIA.
11. HÁJEK, P. (2010) *Občanská společnost podle J. Habermasse* (Bakalářská práce). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy, Brno.
12. HOLAS, J. (2013) *Politický radikalismus a mládež*. Praha: IKSP.
13. HOLAS, J., VEČERKA, K. (2013) *Stát a občan v prevenci kriminality*. Praha: IKSP.
14. CHARVÁT, J. (2007) *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál.
15. CHMELÍK, J. (2000) *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde.
16. JANDOUREK, J. (2001) *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
17. JESSOR, R. (1991) *Rizikové chování v dospívání: psychosociální rámec pro chápání a jednání*. Colorado: Institute of Behavioral Science, University of Colorado at Boulder.
18. KASAL, J. (2014) *Extremismus: Rizikové chování v kontextu sociální práce*. Pardubice: Benepal a.s.

19. KEANE, J. (2003) *Global Civil Society?*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. KELLER, J. (2010) *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON.
21. KRAUS, B. (2014) *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus.
22. KRAUS, B., HRONCOVÁ, J a kol. (2007) *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus.
23. MACEK, P. (1999) *Adolescence*. Praha: Portál.
24. MARTIN, P. J. (2004) *Culture, Subculture and Social Organization*. In Benet, A., Kahn-Harris, K. (eds.): *After subculture: critical studies in contemporary youth culture*. New York: Palgrave Macmillan, p. 21-35
25. MÜLLER, K. (2003) *Češi a občanská společnost*. Praha: TRITON s.r.o.
26. MÜLLER, K. B. (2008) *Evropa a občanská společnost: projekt evropské identity*. Praha: SLON.
27. MÜLLER, K. B. (2008) *Politická sociologie: Politika a identita v proměnách modernity*. Praha: Portál.
28. MÜLLER, K. B. (2014) *Evropská občanská společnost a taylorovská inspirace: Veřejné sféry a identity v proměnách evropeizace*. *Filosofický časopis* 62 (2), str. 217 – 235
29. POPPER, K. R. (1994) *Otevřená společnost a její nepřátelé I./II*. Praha.
30. SCHULZ, G. (1992) *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus, Frankfurt am Main
31. SKOVAJSA a kol. (2010) *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál.
32. SKOVAJSA, M. a kol. (2010) *Občanský sektor*. Praha: Portál.
33. SOUKUP, Petr. *Mezinárodní studie občanské výchovy ICCS 2009*. In: Týdeník školství [online]. 2009 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2009/07/mezinarodni-studie-obcanske-vychovy-iccs-2009/>
34. STRNADOVÁ, L. (2008) *Současné podoby občanské společnosti: kritická perspektiva*, Plzeň: Aleš Čeněk.
35. ŠEDIVÁ, Olga. *Občanské postoje českých žáků jsou srovnatelné s evropskými žáky*. In: Týdeník školství [online]. 2010 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2010/30/obcanske-postoje-ceskych-zaku-jsou-srovnatelne-s-evropskymi-zaky/>

36. ŠTĚCHOVÁ, M., VEČERKA, K. (2014) *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Praha: IKSP.
37. TAYLOR, CH. (1994) Liberální politika a veřejnost, *Liberální společnost*. Praha: Filosofia, str. 17 – 53
38. TAYLOR, CH. (1995) Invoking civil society. In Taylor, Ch.: *Philosophical Arguments*. Cambridge, MA, Harvard University Press, p. 204 – 224
39. THORNTON, S. *Introduction to the Chicago School and the Sociological Tradition*. In Geldr, K. Thornton, S.: *The Subcultures Reader*. London: Rotledge, p. 11-15, 2007.
40. Týdeník školství: CIVED 2010 – *Výzkum občanských postojů mládeže* [online]. 2008 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2010/06/cived-2010-vyzkum-obcanskych-postoju-mladeze/>
41. ZEMAN, P. (2010) *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP

8 Seznam příloh

Dotazník Institutu kriminologie a sociální prevence k šetření „Politický radikalismus a mládež“